

► Araştırma makalesi / Research article

Aguna: Evliliğine Zincirlenmiş Kadın

Hazan AYDIN

ORCID: 0000-0002-7328-0571 | ROR ID: 025y36b60 | hazaydn@gmail.com

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı / PhD Candidate, Social Sciences University of Ankara, Institute for Islamic Studies, Department of
Philosophy and Religious Sciences, Ankara, Türkiye

Gönderim / Received: 23.02.2024 | Kabul / Accepted: 03.04.2024 | Yayın / Published: 30.04.2024

Atıf: Aydın, Hazan. "Aguna: Evliliğine Zincirlenmiş Kadın". *Dinler Tarihi* 1/1 (2024): 25-51.

Öz: Yahudilikte evlilik ve aile kurma kutsanmakta ve dini bir emir kabul edilmektedir. Boşanma ise Tanrı'nın şahit olduğu bir ahdin sonlandırılması anlamına geldiğinden kötü bir eylem olarak tasvir edilmekte ve kınanmaktadır. Ancak, toplumun bir gerçeği olarak da kabul edilmektedir. Nitekim, Yahudi kutsal metinlerinde boşanma bir olgu olarak tanınmakta ve gerekli hallerde çiftlerin boşanmasına müsaade edilmektedir. Tarafların anlaşarak boşandığı durumlarda herhangi bir taraf mağduriyet yaşamamaktadır. Ancak, erkeğin boşanma kâğıdı olan *get* belgesini kadına vermediği veya vermesinin mümkün olmadığı durumlarda kadınlar rızaları dışında evliliklerine mahkûm edilmektedir. Bu durumdaki kadınlara İbranice "zincirlenmiş, bağlanmış" anlamında *aguna* (çoğ. *agunot*) denilmektedir. Geleneksel Yahudi hukukunda boşanmanın yalnızca erkeğin kadına hür iradesiyle teslim edeceği *get* belgesiyle mümkün olması ve dinî mahkemelerin boşanmayla ilgili yaptırımlarının "erkeğin hür iradesi" prensibi gereği sınırlı olması *aguna* sorununun temelini oluşturmaktadır. Bu araştırmada Yahudilikte boşanma ritüeli ve boşanmada *get* belgesinin önemi ele alındıktan sonra Yahudi kadınların geçmişten günümüze sirayet eden sorunlarından biri olan *aguna* durumu tanımlanmış ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, günümüzde İsrail'de *aguna* durumunda olan kadınların yaşadıkları sorunları gidermeye yönelik ortaya konulan birtakım düzenlemeler ve çözüm önerileri hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında, günümüz Yahudi mezhepleri arasında ihtilaf konusu olan, kalıcı ve kesin bir hüküm niteliği taşımayan söz konusu önerilere getirilen eleştiriler de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yahudilik, Boşanma, Aguna, Get.

*

The Agunah: Chained Woman in Marriage

Cite as: Aydın, Hazan. "The Agunah: Chained Woman in Marriage". *Dinler Tarihi* 1/1 (2024): 25-51.

Abstract: In Judaism, marriage and forming a family are blessed and considered a religious commandment. Divorce, on the other hand, is depicted as a negative action as it signifies the termination of a covenant witnessed by God and is condemned. However, it is also acknowledged as a reality within society. Indeed, divorce is recognized as a phenomenon in Jewish sacred texts, and couples are allowed to divorce under necessary circumstances. In cases where both parties mutually agree to divorce, neither party experiences any hardship. However, in situations where the man fails to give the woman the divorce document, known as a *get*, or is unable to provide it, women are condemned to marriages against their will. Women in this situation are referred to as *agunot* (s. *aguna*) in Hebrew, meaning "chained" or "bound." In traditional Jewish law, divorce is only possible through the delivery of the *get* document by the man to the woman of his own free will, and the sanctions imposed by religious courts regarding divorce are limited due to the principle of "the man's free will." This forms the basis of the *aguna* problem. After discussing the importance of the divorce ritual and the significance of the *get* document in divorce in Judaism, this research defines the *aguna* situation, an ongoing issue for Jewish women from the past to the present and explores its causes. Additionally, information is provided about various regulations and solution proposals aimed at alleviating the problems faced by women in *aguna* situations in Israel today. Furthermore, criticisms of these proposals, which are subject to debate among contemporary Jewish denominations and do not constitute a permanent and definitive ruling, are also addressed.

Keywords: History of Religions, Judaism, Divorce, Agunah, Get.

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	İthenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>

Extended Summary

Marriage and family institutions hold significant importance in Judaism. Both in written and oral religious tradition, various expressions emphasize the necessity of marriage and procreation on Earth, encouraging the establishment of families. It is stated that disobedience to this religious duty or postponing it without valid reasons is considered a sin. Thus, in Judaism, except for certain mystical religious groups, marriage is regarded as a religious obligation for every individual.

In Jewish religious literature, where the importance of marriage and family formation is underscored, divorce is also mentioned as a reality. However, views on divorce in Judaism, where the institution of marriage is sanctified as a religious commandment (*mitzvah*), are quite the opposite. Divorce, described in the Torah as an action abhorred by God, associated with wickedness and betrayal, is permitted in cases where the continuation of the marital union becomes impossible. According to traditional Jewish law, divorce is solely dependent on the consent of the husband, and it occurs when the husband gives a *get* document to his wife.

Another societal reality regarding marriage and divorce in Judaism is the existence of women who cannot get divorced from their husbands. They are called *agunah* in Hebrew meaning "chained, tied". The situation of these women is one of the most controversial issues in Jewish law and society today. Reasons, why women cannot terminate their marriages, include the husband's incapability to give a *get* due to lack of free will or competence, absence of evidence or witnesses regarding his death when he cannot be located, abandonment of the home, and refusal to grant a divorce (give a "get") to his wife. Additionally, reasons for the *agunah* status include the inability of a woman who lost her husband without having children to obtain a release document from her brothers-in-law, known as *halitsa*, and invalid *get* documents due to not being written properly according to the rules.

Agunah women face difficulties stemming from religious and social constraints directly or indirectly related to their situations. Despite being physically separated from their husbands, *agunah* women, who maintain their marital status throughout their lives, encounter various religious restrictions and resulting social hardships. They cannot remarry according to religious law since they are still considered married. Even if they were to remarry according to the laws of the country they reside in, they would be deemed to have committed a major sin. Furthermore, children born from marriages during *agunah* status are considered *mamzers* (illegitimate) and are prohibited from marrying legitimate Jews for generations according to Jewish law.

The *agunah* problem persists both in the diaspora and in Israel today. *Agunah* women living in the diaspora may be divorced according to the civil laws of their country, yet they are considered religiously married until they receive a *get*. Therefore, remarrying according to their religion and culture is not possible. While this may not

pose a significant issue for non-religious Jewish women, it can make life challenging for devout *agunah* women. *Agunah* women in Israel, even if they are not religious, face various social and legal problems as there is no civil law outside Orthodox Jewish law in the country. Despite attempts to address the *agunah* problem through religious courts, fundamental solutions cannot be provided as they cannot deviate from traditional Jewish understanding.

Contemporary Jewish denominations outside Orthodox Judaism have not remained indifferent to the *agunah* problem. Reform Judaism has abolished the obligation of giving a *get* as a radical solution, considering divorce decisions by civil courts valid and sufficient, and has limited the duration of *agunah* status according to the legal period specified by the country they reside in, due to being unable to reach the husband. However, Orthodox and Conservative branches have opposed this arrangement, emphasizing the binding nature of the *get*. Despite suggestions such as conditional *get*, unconditional *get*, prenuptial agreements, and annulment of marriage, consensus on a solution cannot be reached among denominations due to various religious restrictions.

In conclusion, the fact that divorce in Judaism is dependent on the husband's desire and the limited authority of religious courts regarding this matter constitute the primary reason for *agunah* women getting stuck in their situation. Although Jewish religious leaders are in search of a solution to the *agunah* problem, they cannot come up with a definitive solution due to the limitations of religious law. Likewise, due to the mentioned restrictions, inclusive and clear solution proposals cannot be provided among contemporary Jewish denominations.

Giriş

Yahudilikte evlilik ve aile kurumu oldukça önemlidir. Tevrat'ın Yaratılış kitabında ilk insan Âdem'in yalnızlığının uygun bulunmayıp Havva'nın ona eş olarak yaratıldığı anlatılmakta¹ ve yeryüzünde çoğalmaları emredilmektedir.² Buna bağlı olarak İsrailoğullarının aile kurmaları ve yeryüzünde çoğalmaları buyurulmaktadır.³ Yahudi dini literatürünün diğer bir önemli kaynağı olan Talmud'da evli olmayan erkeğin neşeden, lütuftan ve iyilikten yoksun olduğu ifade edilerek evliliğin gerekliliği vurgulanmaktadır.⁴ Ayrıca, evlenmek ve çocuk sahibi olmakla ilgili olumlu anlatımlara yer verilerek evlilik ve aile kurmak teşvik edilmektedir.⁵

Yahudi geleneğinde -hayatlarını Mabet'e adayan Naziriler ve Esseniler gibi münzevi cemaatler hariç- her birey için dinî bir vazife olarak kabul edilen nikâh, İbranicede "kutsal" anlamına gelen *kıduşin* (קדוּשִׁין) kelimesiyle ifade edilmektedir.⁶ Bekârlar ise yarım addedilmekte ve "boş adam" anlamına gelen *ravak* (רוּק) olarak tanımlanmaktadır.⁷ Bu nedenle, ergenlikten hemen sonra⁸ evlilik teşvik edilmekte ve geçerli mazereti olmaksızın evlenmeme veya evliliği erteleme günah olarak kabul edilmektedir.⁹ Bunun yanı sıra, iyi bir eşe sahip olanın iyiliklerle karşılaşacağı ve Tanrı'nın lütfuna erişeceği belirtilmektedir.¹⁰

Evlilik, aile ve çoğalma Yahudilikte önemli bir yer tutmakta ancak Yahudi toplumunda boşanmalar da vuku bulmaktadır. Olumlu karşılanmamakla birlikte, boşanma dinen müsaade edilen bir olgudur. Tanrı'nın bir emri olan ve kutsallığı vurgulanan evlilik birliğinin devamı esas kabul edilmektedir. Boşanma ise Yahudi dini metinlerinde Tanrı'nın nefret ettiği bir eylem¹¹ olarak "ihanet"¹² ve "kötülük"¹³ şeklinde nitelendirilmektedir. Buna rağmen, boşanma vakaları Yahudi tarihinin en erken dönemlerinden itibaren görülmektedir. Nitekim Tevrat'ın ilk beş kitabından biri olan

¹ *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (Kore: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Yar. 2:18.

² Yar. 1:28.

³ Yer. 29:6.

⁴ *Babylonian Talmud* (Erişim 20 Şubat 2024), Yebamoth 62b.

⁵ *BT*, Yebamoth 62a, 63a; *BT*, Sanhedrin 22a, 22b.

⁶ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 180.

⁷ Malka Drucker, *Celebrating Life: Jewish Rites of Passage* (New York: Holiday House, 1984), 48; Yaacov Vainstein, *The Cycle of Jewish Life* (Kudüs: WZO, 1990), 43 akt. Asife Ünal, "Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", *Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, 2012), 674.

⁸ Yahudi hukukunda ergenlik yaşı oldukça tartışmalı bir konu olmakla beraber MS 4. yüzyıldan itibaren kızlar için on üç yaşından, erkekler içinse on dört yaşından gün alındığında ergenliğin başladığı kabul edilmektedir (Liliana Vana, *Yahudilik'de Kadın: Epitropos'luk-Kadın Dua Grupları-Evlenme*, çev. Mehmet Aydın (Konya: NKM Yayıncılık, 2013, 146-149.). Ayrıca bk. *BT*, Niddah 5:6; Niddah 52a.

⁹ *BT*, Kiddushin 29b-30a.

¹⁰ Özd. 18:22.

¹¹ Mal. 2:16.

¹² Mal. 2:16.

¹³ *BT*, Gittin 90b.

Yasa'nın Tekrarı'nda yer alan boşanmayla ilgili "Ceza olarak ondan yüz gümüş alıp kadının babasına verecekler. Çünkü adam İsraili bir erden kızın adını kötülemiştir. Kadın adamın karısı kalacak ve adam yaşamı boyunca onu boşayamayacaktır."¹⁴ ibaresinden boşanmanın toplumun bir gerçeği olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Yahudiliğin kadim zamanlarından günümüze uzanan başka bir sosyolojik gerçek ise eşinden dinen boşanamayan kadınların durumudur. Evliliğine mahkûm olmuş bu kadınlara "zincirlenmiş, bağlanmış" anlamında *aguna* (עגונה) [çoğ. *agunot* (עגונות)] denmektedir. *Aguna* kadınların statüsü Yahudi hukuku *halahanın*¹⁶ en tartışmalı konularından biridir.¹⁷ Bu çalışmanın amacı, hayatları boyunca birtakım dinî sınırlamalarla ve güçlüklerle karşı karşıya kalan *aguna* kadınların Yahudi geleneğindeki konumunu ortaya koymaktır.

1. Yahudilikte Boşanma

Evliliğin dinî bir emir (*mitzva*) telakki edildiği Yahudilikte boşanma hoş görülmemektedir. Tevrat'ta boşanma, açıkça Tanrı'nın nefret ettiği bir eylem olarak geçmektedir.¹⁸ Talmud'da ise evli bir çift boşandığında Tanrı'nın bunu ahde ihanet şeklinde değerlendirdiği, sunağın gözyaşlarıyla kaplandığı ve Tanrı'nın boşanmış kişilerin sunularını kabul etmediği belirtilmektedir. Zira onlar Tanrı'nın şahidi olduğu birlikteliklerini (ahitlerini) sona erdirmişlerdir.¹⁹

Tevrat'ın boşanma hakkındaki olumsuz tavrı kadınlar özelinde daha şiddetli bir hâl almaktadır. Levililer kitabında kirletilmiş, dul ve boşanmış kadınlar fahişelerle birlikte anılmaktadır. Yahudi din adamı kohenlerin bu kadınlarla evliliği yasaklanmakta, yalnızca bakirelerle evlenmeleri emredilmektedir.²⁰ Dolayısıyla, boşanma kadının değerini hem dinî bakımdan düşürmekte hem de sosyal statüsünü olumsuz etkilemektedir. Dinî ve toplumsal anlamda kınanmasına rağmen evliliğin devamının mümkün olmadığı durumlarda boşanmaya hukukî olarak müsaade edilmektedir ve boşanmış kimseler toplumun bir gerçeği olarak zikredilmektedir. Yasa'nın Tekrarı kitabında boşanmanın olağan şartlarda mümkün olduğu dolaylı olarak anlatılmaktadır.²¹

Yahudi geleneğinde erkek istediği zaman eşini boşama hakkına sahiptir. Dolayısıyla evlilik birliğinin sona erdirilmesi süreci erkek tarafından başlatılmaktadır.

¹⁴ Yas. 22:19.

¹⁵ Erdinç İçten, *Yahudilikte Ketuba* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 155.

¹⁶ Yahudiliğin kanunî boyutu olan *halaha* kişisel, sosyal, ulusal ve uluslararası ilişkilerin yanında Yahudiliğin tüm diğer uygulamalarını ve ritüellerini kapsamaktadır (Louis Jacobs, "Halakhah", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Michigan: Thomson Gale, 2007), 8/251.).

¹⁷ Jewish Virtual Library (JVL), "Agunah" (Erişim 20 Şubat 2024).

¹⁸ Mal. 2:16.

¹⁹ BT, Sanhedrin 22a.

²⁰ Lev. 21:7.

²¹ Yas. 22:19.

Yasa'nın Tekrarı kitabında evli erkeğin eşinde hoşlanmadığı, "yakışksız bir şey" gördüğünde ona yazılı boşama belgesi (*get*) verdiğinden bahsedilmektedir.²² Ezra kitabında erkeklerin evlendikleri Yahudi olmayan kadınları, -onların rızasını gözetme gereği duymaksızın- boşayabilecekleri ifade edilmektedir.²³ Talmud'da geçen ifadelerden de boşamanın yalnızca erkekler için verilmiş bir hak olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Tevrat'ta erkeğin eşini boşamasının mümkün olmadığı iki istisna durum zikredilmektedir. Eşine zina iftirasında bulunan²⁵ ile bekâr bir kızı iğfal ettiği için onunla evlenmek mecburiyetinde kalan²⁶ erkek eşini boşayamamaktadır. Bu iki durum haricinde, Talmud'da evli bir erkeğin karısını kendi rızasıyla boşayabileceği, kadının ise böyle bir durumda isteğine bakılmaksızın²⁷ boşanmış olacağı belirtilmektedir.²⁸

Yahudi dini geleneğinde erkeğin eşini boşama hakkı mevcut olmakla birlikte boşanma için birtakım mazeretlerin olması gerekli görülmüştür. Tevrat'ta boşanma sebebi olarak erkeğin eşinde "yakışksız bir şey" görmesi ifadesi Rabbanî geleneğin başlıca akımları olan Hillel ve Şammai ekollerince farklı yorumlanmıştır.²⁹ Şammai ekolü "yakışksız şeyi" yalnızca kadının zina yapması olarak tanımlarken Hillel ekolü kadının hazırladığı yemeği yakmasına kadar geniş bir yelpazede ele almıştır. Rabbi Akiva (ö. 135) ise herhangi bir memnuniyetsizlik olmasa da erkeğin başka bir kadından hoşlanmasını boşanma için geçerli bir neden olarak saymıştır.³⁰

Yahudi hukukuna göre zina veya güçlü zina şüphesine ek olarak³¹ kadının genel ahlâka aykırı davranması da kocasının onu boşama sebeplerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kadının günahkâr davranışlardan kaçınmaması, başı açık biçimde evin dışına çıkması, kocasının onaylamadığı kişilerle görüşmesi, eşinin ailesine saygısızca davranması, *koşer* kurallarına uygun olmayan yiyecekler hazırlaması, ev işlerini ihmal etmesi, evlenmeden önce sahip olduğu müzmin hastalıklarını eşinden saklamış olması,

²² Yas. 24:1

²³ Ezr. 10:3; 10:19.

²⁴ BT, Gittin 77a; 82a.

²⁵ Yas. 22:13-19.

²⁶ Yas. 22:29.

²⁷ Yahudilikte erkeğe verilen bu ayrıcalık, MS 11. yüzyılda Aşkenaz Yahudiliğinin önemli isimlerinden Rabbi Gerşom ben Yahuda'nın, boşanmanın kadının rızası olmadan gerçekleşmeyeceği yönündeki kararıyla sınırlandırılmıştır [Jewish Virtual Library (JVL), "Issues in Jewish Ethics: Divorce" (Erişim 20 Şubat 2024).]

²⁸ BT, Yebamoth 14.1.

²⁹ Irving Breitowitz, "The Plight of the Agunah: a Study in Halacha, Contract, and the First Amendment", *Maryland Law Review* 51/2 (1992), 322.

³⁰ BT, Gittin 90a.

³¹ Tevrat'a göre zina suçtur ve bu suçun tespitinde zina fiilinde bulunan kadının medeni hali esastır. Yahudi hukukunda zina, evli veya evlilik bedeli ödenmiş (nişanlı) bir kadının başka bir erkekle gönüllü olarak evlilik dışı ilişkide bulunması olarak tanımlanmaktadır [Jewish Virtual Library (JVL), "Issues in Jewish Ethics: Adultery" (Erişim 20 Şubat 2024)]. Ancak, evli bir erkeğin, karısından başka bekâr bir kadınla gönüllü birlikteliği iki taraf için de zina kapsamında değerlendirilmemektedir. Bir erkeğin zani olması evli veya nişanlı bir kadınla birlikteliğiyle mümkündür (bk. BT, Sanhedrin 66b).

evlendikten sonra müzmin bir hastalığa yakalanması, bedeninde fiziksel kusurlar bulunması, evlendikten sonra on yıl içinde çocuk dünyaya getirmemiş olması erkeğin eşini boşaması için geçerli mazeretler olarak kabul edilmiştir.³² Ayrıca, ev işlerini yürütürken Yahudi hukukunu gözetmemesi, din değiştirmesi, eşyle beraber yaşamayı bir yıl boyunca reddetmesi ve eşinin başka bir yere taşınması durumunda onunla gitmeyi reddetmesi de boşanma sebepleri olarak belirtilmektedir.³³

Yahudi hukukunda boşama hakkı erkeğe verilmiş olmakla beraber belirli durumlarda kadına da boşanma talep etme hakkı tanınmaktadır. Erkeğin eşine karşı evlilik yükümlülüklerini yerine getirememesi, bulaşıcı kronik hastalıklara sahip olması, itibarsız işlerde çalışması, eşine kötü davranması, din değiştirmesi, sefahat hayatı sürmesi, eşyle birlikte yaşamayı ve eşinin geçimini sağlamayı reddetmesi geçerli boşanma talepleri olarak kabul edilmektedir.³⁴ Eşinden boşanmak isteyen kadın bu talebini *bet din* adı verilen Yahudi din mahkemesine bildirmektedir. Kadının sebebi geçerli bulunduğu takdirde *bet din* sosyal ve dinî yaptırımlarla erkeğin eşini boşamasını sağlamaktadır. Ancak, Talmudik dönemde³⁵ kadınların eşlerinden boşanma talebinde bulunması oldukça nadir vakalardır. Zira, kadın eşinden nefret etse dahi evlilik birliğinin devamı uygun görülüş, dinî hukukun zoruyla eşinin yanında bulunmaya ve ona karşı görevlerini yerine getirmeye zorlanmıştır.³⁶

Tevrat'a göre boşanma üç aşamada gerçekleşmektedir. Boşama hakkı erkekte olduğundan dolayı öncelikle erkeğin karısına boşanma belgesi (*get* veya *sefer keritot*) yazması, ardından söz konusu belgeyi eşinin eline teslim etmesi ve son olarak onu evden çıkarması gerekmektedir.³⁷ Tevrat'ta sade bir şekilde anlatılan boşanma süreci ilk dönemlerde bu sadeliğe uygun biçimde gerçekleşmiştir. Ancak sonraki yıllarda rabbilerin müdahalesiyle bu süreç biraz daha karmaşık hâle gelmiştir.³⁸ Yine de tüm boşanma prosedürü -Tevrat'ın da vurguladığı gibi- *get* üzerine bina edilmiştir.

Şayet taraflar farklı ülkelerde veya şehirlerde değillerse, boşanma davalarında tarafların veya vekillerinin *bet din* huzurunda bulunmaları şarttır.³⁹ Bu süreçte erkeğin eşine vereceği *get* oldukça önemlidir. Zira Yahudi hukukuna göre *get* olmaksızın boşanma gerçekleşemez.⁴⁰ *Get* özenle ve titizlikle yazılmalıdır. *Get* metnini uzman bir

³² Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler: Abbâsi ve Fâtîmî Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dinî ve Sosyal Hayat*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 418-420.

³³ Samuel Daiches, "Divorce in Jewish Law", *Journal of Comparative Legislation and International Law* 8/4 (1926), 223.

³⁴ Daiches, "Divorce in Jewish Law", 223.

³⁵ Mişna ve Talmud literatürünün oluştuğu MS 3-7. yüzyılları kapsayan dönem (Gürkan, *Yahudilik*, 40).

³⁶ Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, 425.

³⁷ Yas. 24:1.

³⁸ İçten, *Yahudilikte Ketuba*, 165.

³⁹ İçten, *Yahudilikte Ketuba*, 165.

⁴⁰ BT, Berakoth 56b.

Yahudi yazıcının (*sofer*)⁴¹ tercihen bir parşömen üzerine Aramîce yazması gerekmektedir.⁴² Yazıcı, erkek tarafından yetkilendirildikten sonra metni onun adına kaleme almaktadır. Metinde tarafların kimliğini detaylı biçimde aktarmak için isimleri, buldukları şehir, tarih, en yakın ırmağın adı gibi bilgiler bulunur.⁴³ *Getin* yazımının ardından taraflarca ve şahitlerce imzalanması zorunludur. *Halahaya* göre geleneksel bir boşanmada rabbi ve yazıcı haricinde iki erkeğin şahitliği yeterli olmaktadır. Ancak, bazı otoriteler bunlara ek olarak cemaatten altı kişinin de *get* verilmesi sırasında orada bulunmasının iyi olacağını söylemiştir. Böylece on kişi⁴⁴ boşanmaya şahit olacaktır.⁴⁵

Mahkeme üyesi rabbi, davaya müdahil olan yazıcıya, şahitlere ve boşanmak isteyen erkeğe *getin* yazılması, teslim edilmesi ve erkeğin niyetiyle ilgili sorular sorar. Erkek hazırlanan belgeyi karısına teslim ettiğinde boşanmanın gerçekleşmiş olacağını açık ve net biçimde anlatır.⁴⁶ Ardından, kadın *geti* teslim almak için avuçlarını açarken rabbi boşanmaya rızası olup olmadığını sorar. Kadının olumlu cevabından sonra rabbi sesli biçimde “Bil ki bununla kocandan boşanmış olacaksın.” diyerek hatırlatmada bulunur. Kocası kadının avuçlarına *geti* bırakmadan evvel rabbi, şahitlere *getin* teslimini izleyerek şahitlik etmelerini söyler. Ardından, birazdan söyleyeceklerinin ne anlama geldiğini erkeğe hatırlatır. Kocası kadının avuçlarına “Bu senin *getin*, *getini* al. Bununla artık benden boşandın ve başka bir erkekle evlenmekte serbestsin.” diyerek *geti* bıraktıktan sonra kadın avuçlarını kapayarak ellerini kaldırır. Rabbi kadının ellerinden *geti* aldıktan sonra metni şahitlerin huzurunda sesli biçimde okur. Söz konusu *getin* geçersiz olduğu sayısını yayanların *herem* cezasına⁴⁷ çarptırılacaklarını duyurur.⁴⁸ Sonrasında *getin* tekrar kullanılmasını engellemek için dört köşesinden yırtıp dosyalar. Taraflara *şetar piturin* denen yeniden evlenebilmeleri hakkı tanıyan serbestlik belgesi vererek boşanma sürecini tamamlar.⁴⁹

Günümüz Yahudi mezhepleri arasında boşanma uygulamalarıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Ortodoks Yahudilik erkeğin oldukça imtiyazlı olduğu geleneksel boşanma prosedürünü benimsemekte ve tarafların yeniden evlenebilmesi için *get* verilmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır.⁵⁰ Muhafazakâr Yahudilik yeniden

⁴¹ Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, 427.

⁴² BT, Eruvin 15b.

⁴³ My Jewish Learning (MJL), “Liturgy, Ritual and Custom of Divorce” (Erişim 20 Şubat 2024).

⁴⁴ Geleneksel Ortodoks Yahudiliğe göre dini bir törenin icra edilebilmesi için on üç yaşını doldurmuş ve *bar mitzva* töreni yapılmış en az on erkeğin törene katılması gerekmektedir. Söz konusu özellikleri taşıyan gruba *minyán* adı verilmektedir.

⁴⁵ Daiches, “Divorce in Jewish Law”, 219.

⁴⁶ Daiches, “Divorce in Jewish Law”, 219.

⁴⁷ Herem, Yahudi şeriatına ve otoritelerine uymayanların toplumdan tecrit edilerek aforoz edilmesi cezasıdır.

⁴⁸ Daiches, “Divorce in Jewish Law”, 220.

⁴⁹ MJL, “Liturgy, Ritual and Custom of Divorce”.

⁵⁰ MJL, “Liturgy, Ritual and Custom of Divorce”.

evlilik yapılabilmesi için önceki evliliğin *get* ile bitirilmiş olmasını gerekli görmektedir. Bununla birlikte, evlilik öncesinde -boşanma sürecindeki kadının dezavantajlı durumunu düzeltmek için- olası bir boşanma durumunda geçerli olacak ve kadının *get* almasını kolaylaştıracak mahiyette kararlar alınmasını uygun bulmaktadır.⁵¹ Reformist Yahudilik sivil mahkemelerin boşanma kararlarını evliliğin sona erdirilmesi için yeterli görmektedir. Bununla beraber, son yıllarda dinî boşanma törenlerine Reformist Yahudiler de rağbet göstermektedir. Zira gerek Ortodoks Yahudiliğin esas olduğu İsrail’de gerekse diasporada yaygın olarak kabul edilen hüküm *get* verilmeden boşanmanın geçersiz olduğudur.⁵² Yeniden Yapılanmacı Yahudiliğe göre ise -Reformist Yahudilikte olduğu gibi- sivil mahkemelerin boşanma kararları geçerli olmakla birlikte *get* verilerek yapılan dinî boşanma da teşvik edilmektedir. Ayrıca, kadının dezavantajlı konumunu ortadan kaldırmak amacıyla üç tür boşanmayı kabul etmektedir: Geleneksel boşanma yöntemindeki erkeğin kadına *get* vermesi, kadının erkeğe *get* vermesi ve tarafların karşılıklı olarak birbirlerine *get* vermesi.⁵³

Netice itibariyle, hem MS 11. yüzyılda Rabbi Gerşom’un ortaya koyduğu boşanmanın iki tarafın rızasıyla gerçekleşebileceği hükmü hem de günümüzdeki Yahudi mezheplerinin boşanma davalarında kadının dezavantajlı konumunu dengeleme çabaları yeterli olmamaktadır. Nitekim, erkekleri evlilik ve boşanma konusunda sınırlandıran bu düzenlemelerin, kadının yalnız yaşamaktansa evli olmayı tercih edeceği kanısına sahip olan rabbilerin⁵⁴ kadını kocasının himayesinde tutmaya yönelik hamleleri olarak da yorumlanmaktadır.⁵⁵

2. Evliliğine Mahkûm Edilmiş Kadın: Aguna

Yahudi hukukuna göre dinî mahkemeler eşleri boşamaya yetkili değildir, yalnızca prosedürün Yahudi hukukuna uygun biçimde gerçekleşmesini sağlamak ve tarafların boşanmasına resmî bir hüviyet kazandırmaktadır.⁵⁶ Geleneksel inanca göre boşanma işlemi tamamen erkeğin isteğine bırakılmıştır. Dolayısıyla, çeşitli sebeplerden ötürü evliliğini sonlandırmak isteyen kadın, kocasının kendisine *get* vermeye rıza göstermesini beklemek durumundadır. Eşinden *get* belgesini alamadığı için kendi isteği dışında evliliği devam eden kadınlara *aguna* denmektedir.⁵⁷

⁵¹ Mahmut Salıhoğlu – Şefaet Bedir, “Mordecai Kaplan’ın Yahudi Dinî Hayatında Yaptığı Yenilikler”, *Oksident* 1/2 (2019), 187.

⁵² Simeon J. Maslin, “Yes, There Is a Reform Divorce Document But Don’t Call It a ‘Get’” (Görüşmecisi: Aron Hirt-Manheimer, Yazılı Mülakat).

⁵³ Salıhoğlu – Bedir, “Mordecai Kaplan’ın Yahudi Dinî Hayatında Yaptığı Yenilikler”, 187.

⁵⁴ *BT*, Kethuboth, 75a.

⁵⁵ Susan Weiss, “Divorce: The Halakhic Perspective”, *Jewish Women’s Archive* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁵⁶ Menachem Elon, “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Michigan: Thomson Gale, 2007), 1/513.

⁵⁷ Ben-Zion (Benno) Schereschewsky, “Agunah”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Michigan: Thomson Gale, 2007), 1/510-511.

Yahudi kadınların *aguna* durumu birçok sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, erkeğin *get* verebilme yetkinliğine sahip olmamasıdır. Yahudi geleneğine göre boşanmanın geçerli olabilmesi için *getin* tarafların hür iradesiyle alınması ve teslim edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla evli erkeğin akli dengesini yitirmesi, bitkisel hayata girmesi, komada olması gibi iradeye sahip olmadığı durumlarda eşine *get* vermesi Yahudi hukukuna göre mümkün değildir.⁵⁸ Bu durumdaki kadın yeniden evlenememekte; kocası ölene kadar veya iyileşip özgür iradesiyle kendisine *get* verene kadar *aguna* olarak kalmaktadır.⁵⁹ Ancak Sperber 2016 yılında *agunayı* tartıştığı makalesinde bu sebepten dolayı *aguna* olan kadınların dinî mahkemelerden izin belgesi anlamına gelen *heter beth din* (התר בית דין) olarak evliliklerini sona erdirebileceklerini aktarmaktadır.⁶⁰

Aguna durumunun bir diğer sebebi ise erkeğin öldüğüne dair kesin bir delil veya şahit olmamasıdır. Yahudi hukukuna göre evli bir kadın kocasının ölümüne dair kesin ve somut bir delile veya şahide sahip değilse *aguna* olmaktadır. Bu şekilde kaybolan kişilerin öldüğüne hükmedilmesi için belirli bir süre sınırlaması olmadığından söz konusu nedenden ötürü *aguna* olan kadınlar, kocaları daha sonra ortaya çıkmadıkları sürece, ömürlerinin sonuna kadar *aguna* olarak kalabilmektedir. Özellikle savaşların yaşandığı ve iletişim imkânlarının sınırlı olduğu dönemlerde birçok kadın bu nedenden ötürü *aguna* olmuştur. Bu sebeple savaş, soykırım, felaket gibi olağanüstü şartların olduğu durumlarda, yaşayacakları sosyal ve maddî sorunlardan dolayı kadınların *aguna* olmalarını engelleyebilmek için Yahudi hukukunda şahitlik hususunda birtakım kolaylıklar sağlanmıştır.⁶¹

Yahudi hukukuna göre adli veya sivil bir olayın doğrulanması için iki kişinin şahitliği gerekmektedir.⁶² Ancak savaş ve yıkım gibi sebeplerden dolayı kocasından haber alamayan ama ölümünü de kesinleştiremeyen bir kadının *aguna* durumunun kalkması için bir kişinin şahitliği geçerli kabul edilmektedir.⁶³ Zira bu tür durumlarda ölüm vakasını ispatlayabilmek için iki şahit bulabilmek neredeyse imkansızdır. Ayrıca, böyle bir durumda *aguna* kadının kocasının sonradan ortaya çıkma ihtimali dikkate alındığında birisinin yalancı şahitlik yapma ihtimali oldukça düşük olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴

⁵⁸ Yahudi geleneğinde evli kadının akli dengesini yitirmesi, komaya girmesi vb. durumlar söz konusu olduğunda erkeğin de karısını boşamasına müsaade edilmemektedir (*BT, Yebamoth, 112b*).

⁵⁹ Yael V. Levy, "The Agunah and the Missing Husband: An American Solution to a Jewish Problem", *Journal of Law and Religion* 10/1 (1993-1994), 52.

⁶⁰ Haim Sperber, "Agunot, Immigration, and Modernization, from 1857 to 1896", *Mishpachah: The Jewish Family in Tradition and in Transition*, ed. Leonard J. Greenspoon (Indiana: Purdue University Press, 2016), 84.

⁶¹ Schereschewsky, "Agunah", 1/511.

⁶² Yas. 17:6; 19:15; 19:17.

⁶³ *BT, Yebamoth, 16:7*.

⁶⁴ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 55.

Yahudi hukukunda *aguna* vakalarında şahit sayısının yanı sıra şahitlerin kimliği konusunda da düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre Yahudi olmayanların, kadınların, kölelerin, cariyelerin, söz konusu vakanın taraflarından birisinin akrabasının ve bizzat vakadaki tarafın kendisinin şahitliği kabul edilmemektedir.⁶⁵ Ancak, bir kadının *aguna* durumunun kalkması söz konusu olduğunda bu kişilerin şahitliği de geçerli sayılmaktadır. Bununla birlikte, Yahudi olmayanların ve tarafın kendi beyanı (şahitliği) belirli şartlara bağlanmıştır. Yahudi olmayan birisi kadının *agunallığının* kalkması amacıyla lehinde şahitlik yapamaz. Şahitliğinin amacı yalnızca delil sunmak olduğunda geçerli kabul edilmektedir.⁶⁶ Kocasının öldüğüne dair kadının beyanı ise yalnızca savaş zamanlarında geçerlidir. Öncesinde mutlu bir evliliğinin olduğu biliniyorsa ve kocasından kurtulma amacı taşımadığına kanaat getirilirse, kadının beyanı *agunallığının* kalkması için yeterli kabul edilmektedir.⁶⁷

Kadınların *aguna* durumundan kurtulabilmesi için şahitler konusunda müsamahakâr bir tutuma sahip olan Yahudi hukuku aynı tutumu delillerin niteliği hususunda sergilememektedir. Yahudi hukukuna göre birinin öldüğüne dair kanıtın dolaylı değil, doğrudan olması gerekmektedir. Dinî gelenekte bu hüküm denize düşen adamın durumu üzerinden tartışılmıştır. Kıyısı olmayan açık bir denizde adamın suya düştüğü ve boğulduğu görülse dahi karısının evlenmesine izin verilmemektedir. Zira adamın öldüğü anı kimse görememiştir ve küçük de olsa adamın görünmeyen kıyılara çıkarak kurtulmuş olma ihtimali bulunmaktadır.⁶⁸ Ancak kıyının görüldüğü bir yerde suya düştüğü ve boğulduğu görülürse, adamın kurtulup kurtulmadığı da bilinebileceğinden, karısının başka biriyle evlenmesine izin verilmektedir. Bazı rabbiler söz konusu hükümleri sonradan yeniden yorumlayarak Talmud'da *aguna* kadının bir daha evlenemeyeceğine dair bir yasak olmadığını, dinî mahkemenin belirli bir süre geçtikten sonra şartları dikkate alarak kadının evlenebileceğine karar verebilme yetkisi olduğunu belirtmişlerdir. İletişim teknolojilerindeki ilerlemenin hız kazandığı 19. yüzyılda bazı rabbiler şartları yeniden yorumlayarak herhangi bir felaketten kurtulabilen birisinin ailesiyle irtibata geçebilme ihtimalinin eskiye oranla çok daha yüksek olduğu kanaatine varmışlardır.⁶⁹ Ayrıca bazı rabbiler evli bir erkeğin öldüğüne dair söylentiyi

⁶⁵ Schereschewsky, "Agunah", 1/511.

⁶⁶ BT, Yebamoth 121b.

⁶⁷ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 56-57.

⁶⁸ Adamın suya düştüğünü gören şahitler daha sonra cenazesini görürse veya vücudundan ona it olduğu açıkça belli olan bir uzuv olayın gerçekleştiği yerde bulunursa adamın öldüğü kabul edilmektedir (BT, Yebamoth, 121a).

⁶⁹ 1968 yılında İsrail donanmasına ait Dakar denizaltısının kaybolmasının ardından İsrail'deki askeri din mahkemeleri kaybolan denizaltı mürettebatının eşlerini bu hüküm doğrultusunda *aguna* durumundan kurtarabilmiştir (S. Zalman Abramov, *Perpetual Dilemma: Jewish Religion in the Jewish State* (New Jersey: Associated University Press, 1979), 268).

de -doğrudan bir delile dayandığı sürece- kadını *aguna* durumundan kurtarabilmek için geçerli kabul etmektedir.⁷⁰

Aguna durumunun bir başka sebebi ise erkeğin evini terk etmesi ve bir daha kendisinden haber alınmamasıdır. Eşlerinden fiilen ayrı olmalarına rağmen dinen boşanmış kabul edilmeyen kadınların hayatlarını idame ettirmeleri veya kendilerine yeni bir hayat kurmaları oldukça güç bir durumdur. Özellikle politik kaos, ekonomik kriz ve toplu göç dönemlerinde rastlanan bu tür vakalarda erkekler kendilerine yeni bir hayata başlama fırsatı yaratırken kadınlar, özellikle ekonomik özgürlüklerinin olmadığı durumlarda, manevî yıkımın yanı sıra finansal güçlüklerle de karşılaşabilmektedir.⁷¹ 1881-1917 yılları arasında Doğu Avrupa'daki katliamlardan kaçarak ABD'de yeni bir hayata başlayan ailelerde erkeklerin evlerini terk edip eşlerini *aguna* durumuna düşürmesi bu tür vakalar için verilebilecek örneklerdendir. Söz konusu dönem üzerine çalışan bazı araştırmalar erkeklerin evlerini terk etme vakalarının diğer göçmenlerden ziyade Yahudiler arasında daha yaygın olduğunu öne sürmektedir.⁷² O dönemde *aguna* olduğu için başka bir evlilik yapamayan Yahudi kadınların ve çocuklarının ailelerinin geçimi kamuya intikal etmiş ve çeşitli yardım kuruluşları sayesinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu süreçte kadınlar gazetelere ilan vermek gibi modern iletişim kanallarını da kullanarak⁷³ kocalarını aramışlardır. Ancak kocalarının dönmelerinden ziyade kendilerini özgür kılacak *get* belgesini istemişlerdir.⁷⁴

Eşleri hayatta olduğu hâlde *aguna* olan kadınların hürriyeti eşlerinin *get* vermesi için ikna olmasına bağlı olduğundan sorunlarının çözümü daha zordur. Ancak, kocalarının kaybolmalarının ardından ölümünü ispat etmeye çalışan kadınların *aguna*

⁷⁰ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 57-58.

⁷¹ Pnina Omer, "Helping Break The Chains of Agunot Whose Husbands Refuse Divorce – Opinion", *The Jerusalem Post* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁷² Caroline Light, "'A Predominant Cause of Distress': Gender, Benevolence, and the 'Agunah' in Regional Perspective", *American Jewish History* 97/2 (2013), 161. (Evini terk eden erkeklerden çoğunlukla bir daha haber alınmadığı için bu durumun nedenlerini kesin olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak, birçok faktörün yanı sıra Doğu Avrupa'da kadınların iş gücü olarak topluma ve aileye katkı sunarken, erkeklerin dini/entelektüel çalışmalara yönelmesi dolayısıyla Yahudi erkeklerde kadınların aile geçimlerini sağlayabileceği düşüncesini yaratmış olması muhtemeldir. Bu sebeple, ABD'ye göç sonrası Yahudi erkeklerin evlerini terk ederken ailelerinin geçim sorumluluğunu üzerlerinde hissetmemiş olmaları mümkündür. Ancak, ABD'deki yaşam tarzı erkeğin evin geçimini sağlaması, kadının ise ev içinde ev işleriyle ilgilenmesine dayandığından ailelerini terk eden Yahudi erkekler Yahudi toplumunun ABD'de kabulüne ve adaptasyonuna tehdit oluşturmuştur (Light, "A Predominant Cause of Distress", 166)

⁷³ Yahudi *aguna* kadınların eşlerini aramak için iletişim araçlarını kullanması toplumda karar verici rolü üstlenen rabbilerin otoritesini sarsmıştır. Rabbiler bu süreçte her ne kadar kadınların şartlarını, ihtiyaçlarını gözetmeler de yapabilecekleri Yahudi hukukuyla ve kadınların Yahudi hukukundaki düşük statüsüyle sınırlı kalmıştır. Bu sebeple, kendileri *agunalara* gazetelere ilan vermelerini tavsiye edip referans olmuşturlar. Ancak *aguna* sorununun toplumda yayılmasıyla rabbilerin etkileri azalmış ve kadınlar tabiri caizse kendi başarlarının çaresine bakmaları gerçeğiyle karşı karşıya kalmışlardır (Haim Sperber, "Agunot. 1851-1914. An Introduction", *Annales De Démographie Historique* 2/136 (2018), 122).

⁷⁴ Light, "A Predominant Cause of Distress", 171.

durumunun kalkması için hem dinî geleneğin sağladığı görece kolaylıklar hem de *bet dinin* bu tür davaları kısa sürede sonuçlandırması eşi kaybolduğu için *aguna* olan kadınların sorunlarını nispeten daha kolay çözmektedir.⁷⁵

Bir diğer *aguna* sebebi ise geleneksel Yahudi hukukunda yeri olan *levirat* evliliğidir.⁷⁶ Bu evliliğin söz konusu olduğu durumlarda kayınbiraderinin evlenmeyi reddettiği ve *halitsa* denen serbestlik belgesini vermediği kadınlar *aguna* olmaktadır.⁷⁷ Bu konuda literatürde bilinen vaka, çarlık döneminde (1884) Odesa'da yaşamış olan Sarah Leah'nın *agunalık* durumudur. Çocuk sahibi olmadan eşini kaybeden Leah'ya Hıristiyan kayınbiraderleri *halitsa* vermek istememiştir. Leah yeniden evlenebilmek için dini mahkemeye başvurmuştur. Dönemin rabbileri arasında tartışmaya neden olan asıl konu ise vefat etmiş olan erkeğin, evlilikten önce kardeşlerinin dini aidiyetleri hakkında müstakbel eşine herhangi bir açıklama yapmamasıdır. Rabbiler, bir yanıltma söz konusu olduğu için, kadının *halitsa* almadan yeniden evlilik yapmasını değerlendirmişlerdir.⁷⁸

Aguna durumunun başka bir sebebi ise kuralına riayet etmeden yazılan *get* belgeleridir. Oldukça detaylı bilgiler ihtiva eden ve yazımı titizlik gerektiren *get* belgesinin belirlenen kurallara göre hazırlanmaması boşanmanın gerçekleşmesine engel teşkil etmektedir. Özellikle 19. yüzyılda erkekler sıklıkla düzgünce hazırlanmadığını bilmeden *get*ler vererek evlerini terk etmişlerdir. Bu durumla genelde göç dönemlerinde karşılaşmışlardır.⁷⁹

Kadının boşanmak istemesine rağmen erkeğin intikam alma, para koparma, çocuklarının velayetini vermeme ve benzeri nedenlerle boşanmayı (*get* vermeyi) reddetmesi ise günümüzde en sık karşılaşılan *aguna* nedenidir. Özellikle diaspora Yahudilerinin buldukları ülkelerde sivil mahkemelerde görülen boşanma davalarının Yahudi hukukuna göre bağlayıcılığının olmaması kadın için dezavantajlı bir durum ortaya koymaktadır.⁸⁰ Zira sivil mahkemelerce boşanma gerçekleşse bile *halahaya* göre kadın hâlâ evli kabul edildiğinden yeni bir evlilik yapması dinen uygun değildir. Erkek

⁷⁵ Menachem, "Agunah", 1/513.

⁷⁶ *Levirat* evlilik, erkek çocuk sahibi olmadan kocası ölen kadının kayınbiraderiyle evlendirilmesidir. Yahudi dini literatüründe bir emir (*mitzva*) olarak yer alan *levirat* evlilik hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar / Levirate Marriages in Judaism: The Women were Held Captive by Custom", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/17 (2016), 245-266.

⁷⁷ Kurt, "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar", 252.

⁷⁸ Sperber, "Agunot, Immigration, and Modernization, from 1857 to 1896", 84.

⁷⁹ Sperber, "Agunot. 1851-1914. An Introduction", 109.

⁸⁰ İsrail'de evlilik ve boşanma işlemleri dinî hukukun hükümlerine göre yapılmaktadır.

için ise durum farklıdır.⁸¹ Erkek, sivil mahkemelerce boşandıktan sonra Yahudi hukukuna göre yeniden evlenebilmektedir.⁸²

Erkeklerin boşanmayı ısrarla reddetmesi Yahudi kadınlarını gerek maddi gerekse manevî olarak yıpratmaktadır. *Geti* eşlerinin üzerinde hâkimiyet kurma aracı hâline getiren bazı erkekler, boşanma talep etmeleri hâlinde eşlerini *get* vermemekle tehdit etmektedir.⁸³ Bazıları kendilerinden boşanmak isteyen eşlerine para veya başka bir maddî çıkar karşılığında *get* vermeyi teklif etmektedir.⁸⁴ Bazı kadınlar ise eşlerinin intikam duyguları yüzünden kasıtlı olarak *aguna* durumuna düşürülmektedir. Günümüzde *get* alamadığı için kocaları tarafından yıllarca bir anlamda arafta bırakılarak yeni bir hayat kurmasına mâni olunan birçok kadın bulunmaktadır.⁸⁵

Kocalarının *get* vermediği kadınlar dini-kültürel güçlükler de yaşamaktadır. Evliliğin ve aile birliğinin geleneksel Yahudilikte kutsanması ve ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmesi gerektiği inancı sebebiyle *bet dine* başvurarak boşanmak isteyen kadınlar yaşadıkları toplumda dirençle karşılaşabilmektedir. Zira *şalom bayt* (evin huzuru) kadının sorumluluğu olarak görülmektedir. Bu yüzden *get* vermeyi reddeden koca, aile birliğini savunduğu için Yahudi cemaati tarafından desteklenmektedir. Kadın ise kınanmakta ve kocasıyla uzlaşması için sosyal baskıya maruz kalmaktadır.⁸⁶ Ayrıca, *bet din* üyesi rabbiler de zaman zaman kadınları boşanma taleplerinden vazgeçirmeye çalışmakta, kocalarının para taleplerini kabul etmeye teşvik etmektedirler.⁸⁷

Bet din üyesi rabbiler, kadınları uzlaşmaya ya da eşlerinin maddî taleplerini karşılayarak *get*lerini satın almaya ikna etmeye çalışmakla birlikte, bu yöntemler sonuç vermediğinde erkekleri *get* vermeleri yönünde özendirilmektedir. Ancak, *get*in geçerli olabilmesi için özgür iradeyle ve gönül rızasıyla verilmesi şartı dolayısıyla erkekler üzerinde kadınlarda olduğu kadar ısrarcı olunamamaktadır.

Yahudilikte *aguna* durumundaki kadınlar eşlerinden fiilen ayrılmış olsalar da *get* alamadıkları için evli addedilmektedirler. Bu nedenle Yahudi hukuku, *aguna* kadınların başka bir evlilik yapmasına müsaade etmemektedir. Zira *aguna* bir kadının yeniden

⁸¹ 2020 yılında İsrail'de yaşayan Yahudi bir kadın on iki sene süren *aguna* durumundan 74 yaşında kurtulabilmiştir. Eşinin evi 2005 yılında terk edip başka bir kadınla yaşamaya başlamasından sonra kendine bir düzen kuran kadın 2017 yılında kocasının eve yerleşip yeniden beraber yaşamak istemesinin ardından *bet dine* boşanmak için müracaat etmiş ve bu süre zarfında kocasının şantajlarına ve *get* karşılığında kendisinden para sızdırma teşebbüslerine maruz kalmıştır. Mahkeme 2020 yılında çiftin boşanmasına hükmetmiş ve kadın *get*ini alabilmiştir [Chanan Greenwood, "After Years of Battle: 74-Year-Old Woman Wins Writ of Divorce", *Ohr Torah Stone* (Erişim 20 Şubat 2024)].

⁸² Menachem, "Agunah", 1/514.

⁸³ Keshet Starr, "Scars of the Soul: Get Refusal and Spiritual Abuse in Orthodox Jewish Communities", *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* 31 (2017), 46.

⁸⁴ Erica Chernofsky, "Çökmüş Evliliklere Tutsak Yahudi Kadınlar", *BBC Türkçe* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁸⁵ Ohr Torah Stone (OTS), "Portrait of an Aguna" (Erişim 20 Şubat 2024).

⁸⁶ Starr, "Scars of the Soul", 42.

⁸⁷ Susan Weiss, "Prenups Meant to Solve the Problem of the Agunah: Toward Compensation, Not 'Mediation'", *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* 31 (2017), 66.

evlenmesi, hâlihazırda evli olan bir kadının ikinci evliliğini yapması anlamına gelmektedir. Bu da Yahudi hukukunda çok ciddi yaptırımları olan zina suçu kapsamında yorumlanmaktadır.⁸⁸ Bununla beraber, kocasından *get* almaksızın yaşadığı ülkenin sivil yasalarına göre yeniden evlenen kadın Yahudi hukukuna göre zina suçunu işlediğinden bu evlilikten doğan çocuklar *mamzer*⁸⁹(*gayrimeşru*) olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰ *Aguna* kadının başka bir erkekle evlenmesine dinen izin verilmesinin ardından ilk eşinin ortaya çıkması hâlinde ise kadının iki eşinden de *get* alarak boşanması gerekmektedir. Yahudi hukukuna göre böyle bir durumda ikinci eşinden olan çocukları *mamzer* olmaktadır. Şayet ikinci eşinden *get* almadan ilk eşiyse yeniden bir araya geldiği takdirde ilk eşinden olma çocukları da *mamzer* sayılmaktadır.⁹¹

Aguna kadınlar üzerinde dinî ve sosyal bakımdan güçlü yaptırımlar uygulayan Yahudi hukuku, benzer durumdaki erkekler söz konusu olduğunda nispeten müsamahakâr bir tavra sahiptir. Rabbi Gerşom'un MS 11. yüzyılda getirdiği "boşanmada kadının rızasının gerekliliği" hükmüyle birlikte kadınlar evlilikleri hakkında kısmen söz sahibi olsalar da bu konuda erkekler görece daha serbesttir. Nitekim, dinen çökeşliliğe müsaade edilmesi erkekler açısından çözümün temelini oluşturmaktadır.⁹² Karısının rızası olmadan boşanmak isteyen erkek, yüz rabbinin onayını aldığı takdirde *hetter nissuin* denen izin belgesi olarak başka bir evlilik yapabilmektedir.⁹³ Ayrıca, evli bir erkeğin bekâr bir kadından evlilik dışı sahip olduğu çocuklar da *mamzer* statüsünde değildir. Zira, *mamzerlik* Yahudi hukukuna göre zina suçundan kaynaklanmakta ve zina da evli erkeğin bekâr kadınla olan ilişkisini kapsamamaktadır.⁹⁴

3. Modern İsrail'de Aguna Meselesi

Söz konusu nedenlerin her biri geçmişten günümüze varlığını sürdürmekle beraber dönemin şartlarına göre bazıları öne çıkmaktadır. Eşin ölümüne dair somut bir delilin veya şahidin olmamasından dolayı ve eşin ortadan kaybolması nedeniyle *aguna* olan kadınlara daha ziyade geçmiş yıllarda rastlanırken kocasının boşanmayı reddetmesi sebebiyle *aguna* olan kadınlarla günümüzde daha sık karşılaşılmaktadır.⁹⁵ 20. yüzyıl

⁸⁸ Yas. 22:22; Lev. 20:10.

⁸⁹ Yahudiliğe göre ensest veya zina ilişkisinden doğan gayrimeşru çocuklar *mamzer* olarak tanımlanmaktadır [Shulchan Arukh (Erişim 20 Şubat 2024), Even HaEzer 4:13]. Tevrat'a göre *mamzerler* ve onların neslinden gelen on kuşak Tanrı'nın topluluğuna giremeyeceğinden dolayı (Yas. 23:2), on nesil boyunca meşru Yahudilerle evlenmeleri dinen yasaklanmıştır. Bu nedenle, bir *mamzer* yalnızca kendi gibi bir *mamzerle* (SA, Even HaEzer 4:24) veya bir mühtedi ile evlenebilir. (SA, Even HaEzer 4:22)

⁹⁰ Schereschewsky, "Agunah", 1/511.

⁹¹ Schereschewsky, "Agunah", 1/511.

⁹² BT, Yebamoth, 65a.

⁹³ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 51.

⁹⁴ Mahmut Salihoglu, "Yahudi Hukukunda Mamzer", *Ekev Akademi Dergisi* 15/47 (2011), 271.

⁹⁵ Jessica Vance Roitman, "Fleckless Fathers, Fraught Families: Abandonment and Cultural Change in the Early Modern Jewish World", *Religious Changes and Cultural Transformations in the Early Modern Western Sephardic Communities*, ed. Yosef Kaplan (Leiden: Brill, 2019), 549.

başlarında Rusya'da yaşanan katliam, ABD'ye göç, daha sonra Avrupa'da yaşanan Yahudi soykırımı, ardından İsrail'in kurulmasıyla başlayan ve uzun yıllar devam eden Arap-İsrail Savaşları bu yüzyılda da pek çok Yahudi kadının *aguna* olmasına yol açmıştır. Bu nedenler dolayısıyla eşinden haber alamayan ve eşinin ölümüne dair kesin bir delilin olmaması yüzünden vefatını ispatlayamayan *aguna* kadınlara yüzyılın son çeyreğine kadar sıkça rastlanmıştır.

Günümüzde *aguna* durumunda tam olarak kaç kadın olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Bununla birlikte İsrail'de binlerce, Kuzey Amerika'da ise en az birkaç yüz *aguna* olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁶ 2017'de İsrail Rabbi Mahkemeleri Yönetimi tarafından yayımlanan verilere göre 2012-2016 yıllarında 3566 davada kocanın eşine *get* vermesine hükmedilmişken, 3384 davada boşanmayı reddeden kadının, eşinden *get* almasına hükmedilmiştir. Aynı verilere göre, taraflardan birinin boşanmak istemediği dava sayısının 809 olduğu; bunlardan 382'sinin erkeğin boşanmak istemediği, 427'sinin ise kadınların *get* almayı reddettiği davalar olduğu belirtilmiştir. Ancak bu istatistiklerin güvenilir olmadığı iddia edilmektedir. İddia sahiplerine göre kocanın dinî mahkemelerce *get* vermeye hükmedilmesine rağmen ısrarla *get* vermediği durumlarda kocanın direndiğine kanaat getirilmekte ve bu kanaatin oluşması da yıllar sürmektedir. Bununla beraber mahkemelerin erkeğin *get* vermesini gerektiren kararları vermediği ve bu nedenle erkeklerin boşanmayı reddeden inatçı taraf olarak görülmediği fikri oluşmaktadır.⁹⁷

2013 yılında yayımlanan⁹⁸ ve İsrail'de yürütülmüş olan bir araştırmaya göre *get* vermeyi reddetme vakaları dinî mahkemelerin sunduğu istatistiklerden çok daha yaygındır. Araştırmada incelenen örneklemin %28'ini *get* istismarı, üçte birini de kadının aleyhine olacak şekilde yapılan anlaşmalar oluşturmaktadır. Ultra-ortodoks gruplarda ise neredeyse her iki kadından birisi *get* konusunda şantaj maruz kaldığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan kadınların %19'u boşanma sürecinde *get* elde etmenin üzerlerinde velayet, nafaka ve benzeri meselelerinden daha fazla negatif baskı yarattığını ifade etmiştir. Bu oran ultra-ortodoks katılımcılar arasında %25'e ulaşmıştır.⁹⁹

Get, özellikle Ortodoks (ve ultra-ortodoks) cemaatlerde evli erkeklerin eşlerini manen yıprattığı güçlü bir araç haline gelmiştir. Eşlerini *get* vermemekle tehdit eden

⁹⁶ Dinî (resmî) yetkililer ile *aguna* kadınların sorunlarıyla ilgilenen sivil toplum örgütleri arasında kimlerin *aguna* statüsünde olduğuyula ilgili anlaşmazlık söz konusudur. Dinî yetkililer yalnızca erkeğin *get* vermediği belirli bir süreyi aşan boşanma davalarındaki ve erkeğin *get* vermeye mahkûm edildiği ve çeşitli yaptırımlara maruz kaldığı davalardaki kadınları *aguna* statüsünde değerlendirmektedir. Sivil toplum örgütleri ise *aguna* tanımını daha geniş bir perspektiften yapmaktadır (Rachel Levmore, "The 'Aguna' - A Statistic or A Real Problem?", *The Jerusalem Post* (Erişim 20 Şubat 2024)).

⁹⁷ Jeremy Sharon, "Rabbinical Court Statistics on 'Agunot' Being Disputed", *The Jerusalem Post* (Erişim 20 Şubat 2024).

⁹⁸ Bu konuda yapılmış daha güncel bir çalışmaya rastlamadığımız için 2013 yılında yapılmış araştırmanın verilerine çalışmamızda yer vermeyi uygun gördük.

⁹⁹ Starr, "Scars of the Soul", 44.

erkekler bu sayede onları “kontrol altında” tutabilmektedir. Ortodoks kadınların yarısından fazlası boşanma sürecini başlattığı takdirde *get* alamamaktan endişe etmektedir. Bu kabullenmeden dolayı mutsuz oldukları evliliklerini ve kendilerini bu yolla manen istismar eden kocalarının yaptıklarını sineye çekmektedir. Eşleri tarafından psikolojik ve dinî istismara uğrayan Yahudi kadınların ayrılma teşebbüsünde bulduklarında ise fiziksel şiddete uğrama riskleri bulunmaktadır.¹⁰⁰

Erkeğin *get* vermemekte direnmesinin diasporada ve İsrail’de farklı sonuçları ve etkileri vardır. Diaspora Yahudileri dini hukukun yanı sıra buldukları ülkenin sivil hukukuna da tabidirler. Dolayısıyla diasporada yaşayan ve dindar olmayan bir Yahudi kadın, eşinden *get* almasa da sivil yasalarca boşanmış olduğu için kendini *aguna* olarak tanımlayabilir. Bunun neticesinde *get* almadan da başka bir erkekle evlenmekte sakınca görmeyebilir. Ancak, İsrail’de Yahudi hukuku geçerli olduğundan dinî hükümler dindar olsun veya olmasın herkes için bağlayıcıdır. Dolayısıyla İsrail’de yaşayan ve dindar olmayan *aguna* durumundaki bir kadın, eşinden *get* almadığı sürece başkasıyla evlenemez. Eşinden *get* almadan başka birisinden dünyaya getireceği çocukları *mamzer* kabul edilir. *Mamzerlik* ise dindarlıktan bağımsız olarak hem çocuklar hem de aileleri için dinî ve sosyal anlamda birçok zorluğa¹⁰¹ neden olmaktadır.¹⁰²

Modern İsrail’de *bet dinler* kocaları tarafından sürüncemede bırakılarak mağdur edilen *aguna* kadınların eşlerinden *get* alabilmesi için sivil yasalarla yetkilendirilmiştir.¹⁰³ Ancak bu yetkilerini “özgür irade” şartı gereği sıklıkla kullanmamaktadırlar.¹⁰⁴ Dolayısıyla, çıkarılan sivil yasalar dini hukukun zincirlediği *aguna* kadınların durumunda münferit vakalar dahilinde nispeten bir iyileşme sağlasa da kesin ve genel bir çözüm sunamamaktadır.

4. Aguna Meselesine Çözüm Önerileri

Yahudi geleneğinde *aguna* durumundaki bir kadının sorununu çözmek emir olarak kabul edilmektedir. Özellikle şüphe çeken bir durumun söz konusu olmadığı vakalarda

¹⁰⁰ Starr, “Scars of the Soul”, 46.

¹⁰¹ Yahudi hukukunda *mamzerler* yalnızca kendileri gibi bir *mamzerle* veya sonradan Yahudi olmuş biriyle evlenme şartının dışında teorik olarak bir sınırlamaya tabi değildir. Ancak, ortodoks olmayan çevrelerde dahi sosyal olarak dışlanma ve toplumda hor görülme *mamzerlerin* pratikte yaşadıkları tecrübelerdir. Dolayısıyla birçok kadın, çocuklarının *mamzer* olmasını göze alamamaktadır [Michele Chabin, “Doomed At Birth”, *The New York Jewish Week* (Erişim 20 Şubat 2024)].

¹⁰² Starr, “Scars of the Soul”, 43.

¹⁰³ Söz konusu yetkilendirme *get* vermeyi reddeden kocalar üzerinde yurt dışına çıkışı yaşadından banka hesaplarının kısıtlanmasına kadar kademeli yaptırımları kapsamaktadır. Ancak bu yaptırımlar da temel insan haklarına aykırı olduğu ve dinî hukuk dışında alınmış tedbirler olduğu için eleştirilmektedir (Menachem, “Agunah”, 1/519).

¹⁰⁴ Weiss, “Prenups Meant to Solve the Problem of the Agunah: Toward Compensation, Not ‘Mediation’”, 66. Kocaların *bet din* kararıyla eşlerine *get* vermeye mahkûm edilmelerine rağmen belirli bir süre içinde bu kararı uygulamamaları takdirde iradelerine devlet desteğiyle müdahale edilmektedir (Menachem, “Agunah”, 1/519).

herhangi bir yorum getirmeden Yahudi hukukunun olduğu gibi tatbik edilmesi ve sürecin zorlaştırılması bir başarısızlık hatta günah olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁵ Bu sebeple, rabbiler kocalarından haber alamayan kadınların sorunlarının çözülmesini ahlâki bir yükümlülük olarak telakki etmiş ve *aguna* kadınları özgür bırakabilecek her yolun denenmesini gerekli görmüşlerdir.¹⁰⁶ Ancak, diğer taraftan da hâlihazırda evli olma ihtimali bulunan bir kadının yeniden evlenmesine izin vererek muhtemel bir zinaya ve *mamzer* çocuklara neden olma tehlikesi dolayısıyla konuya temkinli yaklaşmışlardır.¹⁰⁷ Bu durum *aguna* meselesini kadim zamanlardan günümüze kadar taşımış ve çetrefilli bir sorun hâline getirmiştir.

Aguna meselesinin çözümüne yönelik önerilen ilk yöntem Kral Davud dönemine dayanmaktadır. Talmud'da yer alan "Davud hanesi için savaşa giden herkes karısına *get* yazar" ibaresinden kocaları savaşa giden kadınların *aguna* durumuna düşmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ *Şartlı get* olarak bilinen bu yöntemde göre, savaşa giden evli erkek belirli bir tarihe kadar dönmediği takdirde *get* geçerlilik kazanır ve kadın *levirat* evliliğe veya kayınbiraderinden *halitsa* almaya gerek kalmadan boşanmış olur.¹⁰⁹ *Şartlı get* yöntemi, bir aracı vasıtasıyla da uygulamaya konulabilmektedir. Savaşa gidecek olan erkek belirli bir tarihe kadar dönmediği takdirde kendisi adına *get* yazıp eşine teslim edecek birini önceden belirleyebilmektedir.¹¹⁰ Bazı ülkelerde hala uygulanan bu yöntemin birtakım problemlere neden olma ihtimali de bulunmaktadır. Erkek, kohen soyuna mensupsa ve savaştan sağ ama önceden belirlenen tarihten geç bir zamanda dönerse karısından boşanmış olacağı için karısıyla yeniden evlenemez. Zira Tevrat'a göre kohen soyuna mensup erkekler boşanmış kadınlarla evlenememektedir.¹¹¹ Ayrıca erkeğin; olumsuz hava şartları, ulaşım zorluğu gibi nedenlerden ötürü de belirlenen tarihten geç dönebilme ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı geciktirildiğini beyan etmiş olsa da Yahudi hukukuna göre bu sebepler geçerli mazeret olarak kabul edilmemektedir.¹¹²

Şartsız get olarak bilinen yöntemde ise çiftler şartsız olarak boşanır ancak birbirlerine erkek savaştan sağ döndüğü takdirde yeniden evlenmek için söz verirler. Bu yöntem de bazı problemlere neden olmaktadır. *Şartlı get*in kohen soyundan olan erkekler için taşıdığı olumsuzluklar *şartsız get* için de geçerlidir. Zira *şartsız gette* de kohen soylu erkekler eşlerini önceden boşamış olduklarından onlarla yeniden evlenmeleri Tevrat'a

¹⁰⁵ Schereschewsky, "Agunah", 1/512.

¹⁰⁶ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 53-54.

¹⁰⁷ Schereschewsky, "Agunah", 1/512.

¹⁰⁸ BT, Kethuboth, 9b.

¹⁰⁹ Schereschewsky, "Agunah", 1/512.

¹¹⁰ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 59.

¹¹¹ Lev. 21:7.

¹¹² Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 60. Söz konusu mazeretlerin Yahudi hukukunda geçerli kabul edilmemesinin nedeni kadınların bu ihtimali düşünerek yıllarca eşlerini beklemelerinin ve kendilerini *aguna* durumuna düşürmelerinin önüne geçmektir (BT, Kethuboth, 2b).

göre mümkün değildir. Bunun yanı sıra, kohen soyundan olmasa da erkek döndüğünde karısı verdiği sözü tutmayıp başka bir erkekle evlenmiş veya evlenmek istiyor olabilmektedir.¹¹³ Bu durumda kadının, kocasından şartsız olarak boşandığı için başka biriyle evlenmekte özgür olup olmadığı ve önceden verilen sözlerin bağlayıcılığı hakkında Yahudi otoriteler arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır.¹¹⁴

Hem *şarṭli get* yöntemi hem de *şartsız get* yöntemi kendi içinde muhtemel bazı problemlere neden olduğu gibi genel olarak Yahudi hukuku içinde değerlendirildiğinde de bazı sorunlar barındırmaktadır. *Getin* yazıldığına kadına hemen verilmemesi bu sorunlardan biridir. Zira Yahudi hukukuna göre boşanmaya kesin olarak karar vermiş bir erkeğin karısıyla evlilik hayatına devam etmesi uygun değildir. Ayrıca, bir aracı vasıtasıyla boşanmak da bazı riskler taşımaktadır. Nitekim, vekalet verilen aracının kendisi bu süre zarfında kaybolabilir veya ölebilir. İlâveten, modern İsrail Devleti'nin Arap komşularıyla sürekli savaş hâlinde olması aksi bir durumda kadının *aguna* olmaması için bu tür önleyici tedbirler alan Yahudi çiftlerin sürekli bir evlenme-boşanma-yeniden evlenme döngüsüne girmesine neden olmakta ve evlilik kurumunun ciddiyetine zarar vermektedir.¹¹⁵

Yahudi kadınların *aguna* olmalarını engellemek için modern dönemde de birtakım öneriler gündeme gelmiştir. Örneğin *evliliğin geçmişe dönük iptali (hafka'at kuduşin)* kadınların *aguna* durumuna düşmemesi için önerilen yöntemlerden biridir. Evli bir erkeğin, eşinden habersiz uzun süre ortadan kaybolması, karısının isteğine rağmen *get* vermemesi gibi belirli şartlarda evliliğin *bet din* tarafından feshedilmesi anlamına gelen bu öneri Talmud'da yer alan "Bir erkek bir kadınla nişanlandığında, bunu rabbiler tarafından belirlenen koşullar altında yapar ... ve rabbiler onun nişanını iptal edebilirler."¹¹⁶ ifadesine dayanarak öne sürülmüştür.¹¹⁷ Ancak bir *takkana*¹¹⁸ olan bu uygulama 14. yüzyıldan sonra nadiren uygulanmıştır. Zira *takkanotun* yerel bağlayıcılığı olduğu için bir yerde geçerli olan evliliğin feshedilmesi kararı başka bir coğrafyada geçerliliğini kaybetmektedir. Bundan dolayı, evliliklerin ve boşanmaların şüpheli hâle gelme riski mevcuttur.¹¹⁹

Aguna sorununun çözümü için öne sürülen söz konusu yöntemler tarihsel süreçte gerek dünya genelinde gerekse Yahudiler özelinde yaşanan değişimlerden dolayı yetersiz

¹¹³ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 61.

¹¹⁴ Schereschewsky, "Agunah", 1/512.

¹¹⁵ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 61-62.

¹¹⁶ BT, Gittin 33a.

¹¹⁷ Schereschewsky, "Agunah", 1/512.

¹¹⁸ Yahudi âlimlerin veya diğer yetkili organların Yahudi hukuku hakkında yaptıkları düzenleme. Bu düzenlemelerin bağlayıcılığı bulunmakla birlikte asıl yaptırım gücü ve genel geçerliği Yahudiliğin ve Yahudi hukuk sisteminin belirli bir merkezde toplandığı dönemlerde olmuştur. Tarihsel süreç içinde Yahudilerin tüm dünyaya dağılmasından sonra *takkanotun* (tekili *takkana*) yerel düzeyde bağlayıcılığı ve geçerliliği olmuştur (Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 61).

¹¹⁹ Levy, "The Agunah and the Missing Husband", 61.

kalmıştır. Bu sebeple, 19. yüzyılda Reformist hareket önderliğinde ABD’de düzenlenen bir konferansta *aguna* sorunu ele alınmıştır. Söz konusu konferansın kararlarına göre, Yahudi boşanma davaları, tarafların bulunduğu ülkenin sivil mahkemelerine sevk edilmiş ve *get* belgesi alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ayrıca, kaybolan kocasının ölümünü ispatlamaya çalışan *aguna* kadınlar da buldukları ülkenin kayıp kişilerle ilgili kanunlarına tabi kılınmıştır. *Agunanın* yaşadığı ülkenin kanunları kaybolan şahsın bir süre sonra öldüğüne hükmediyorsa *aguna* kadının da o süre sonunda özgür olduğuna karar verilmiştir.¹²⁰

Reform hareketinin önderliğinde alınan bu kararlar, özellikle *get* alma zorunluluğu konusunda Yahudi dünyasında ayrışmalara ve karışıklıklara neden olmuştur. *Get* alma zorunluluğunun kalkması Ortodoks ve Muhafazakâr çevrelerde tepkiyle karşılanmıştır. Kadının *get* almadan başka bir evlilik yapmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Şayet sivil olarak evlense bile kadının Ortodokslar ve Muhafazakârlar tarafından zina yaptığı, bu evlilikten doğan çocukların da *mamzer* olacağı vurgulanmıştır. Söz konusu kararın geçerliliği tüm Yahudi gruplarca kabul edilmediğinden Reformist rabbiler herhangi bir şüpheye veya ileride yaşanması muhtemel bir soruna meydan vermemek adına dinî boşanmanın (*get* almanın) gerekliliğini savunmaya devam etmişlerdir. Kocasını kaybolan kadınların durumuna dair söz konusu karar ise *takkana* olarak değerlendirilmiş ve bağlayıcılığı yerelle sınırlı kalmıştır.¹²¹

Reformistler gibi Muhafazakâr Yahudiler de *aguna* sorununa çözüm aramaya devam etmiştir. 1935 yılında ABD’de gerçekleştirilen Muhafazakâr Rabbanî Toplantısı’nda (The Conservative Rabbinical Assembly) Boston’daki Muhafazakâr Yahudi cemaatin lideri ve aynı zamanda Rabbanî Topluluğun başkanı Louis Epstein’in Kral Davud dönemindeki *şarhli getten* ilhamla sunduğu çözüm önerisi kabul edilmiştir. Bu öneriye göre, evlilik sözleşmesinde (*ketuba*)¹²² erkek karısına kendi adına boşanma işlemlerini yürütmek için vekalet vermektedir. Böylece erkeğin savaşa gitmesi veya karısının boşanma talebini ısrarla reddetmesi durumunda kadın *bet dine* müracaat ederek boşanabilecektir. Epstein’in bu önerisi Ortodokslar tarafından Yahudi hukukuna aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Daha sonra Muhafazakârlar da Epstein’in önerisini kabul etmemiştir.¹²³

¹²⁰ Levy, “The Agunah and the Missing Husband”, 62-63.

¹²¹ Levy, “The Agunah and the Missing Husband”, 65. Türkiye’de de 1924 yılında aynı sebepten *aguna* olan kadınlar için bir *takkana* düzenlenmiş, evli erkekten belirli bir süre haber alınamaması durumunda evliliğin iptaline hükmedilmiştir (Levy, “The Agunah and the Missing Husband”, 63).

¹²² Evlenme töreninin ardından nikâhı kıyan rabbinin iki kişinin şahitliğinde damada imzalandıktan sonra gelin tarafına teslim ettiği sözleşmedir. Evli kadınlara sosyal güvence sağlamak amacıyla verilen *ketubada* geline damat tarafından verilmesi gereken mal varlığı ve gelinin çeyizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (İçten, *Yahudilikte Ketuba*, 76-77.).

¹²³ Sarah Gavriella Breger, *Sentenced to Marriage: Chained Women in Wartime* (Pennsylvania: Pennsylvania University, Undergraduate Humanities Forum Mellon Research Fellow, Final Project Paper, 2007), 27.

Şimdiye kadar önerilen çözümler dikkate alındığında günümüzde *aguna* sorununa en uygun çözümün evliliğin iptali yöntemi olduğu genel kanaati oluşturmaktadır. *Hafka'at kuduşin* olarak bilinen bu yöntem, daha önce bahsedildiği gibi, Talmud'un rabbilere verdiği -kadının *get* almasına gerek kalmadan- evliliği feshedebilme yetkisine dayanarak geliştirilmiştir. Nitekim, *get* vermemekte inat eden kocaları yüzünden *aguna* olan kadınların sorununun çözümünün kocalarının dışında aranması çözüme daha da yaklaştırmaktadır. Ayrıca, bu sebepten *aguna* durumuna düşen kadınların sayısındaki artışa karşı evliliğin iptali önerisinin, *aguna* kadının sorununun çözmek önemli bir *mitzva* olarak değerlendirildiğinden, Yahudi hukukuna da uygun olduğu düşünülmektedir.¹²⁴

İlk olarak milattan sonraki ilk yüzyıllarda tartışılan evliliğin feshi yöntemi önceden yaygın olarak kullanılmış olsa da sonradan uygulanmamıştır. Yahudilerin yaşadığı tarihsel değişimler, diasporada yayılmaları ve bazı ülkelerdeki çeşitli Yahudi merkezleri arasındaki ideolojik ve kültürel ayrışmalar gibi nedenlerden ötürü rağbet görmemiştir.¹²⁵ Nitekim, Reformist ve Yeniden Yapılanmacı Yahudilikte *get* almak bir zorunluluk değildir. Sivil mahkemelerin boşaması evliliğin dinen sonra ermesi için yeterlidir. Bu nedenle, evliliğin feshi bu gruplarda karşılığı olan bir yöntem değildir. Muhafazakâr Yahudilik rabbilerin evlilikleri feshedebilme yetkisine odaklanırken, Ortodokslar evliliğin feshi için kutsal metinlerde belirtilen şartların oluşması gerektiğini vurgulamaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla kocasının *get* vermeme konusundaki inadı sebebiyle eşinden boşanamayan kadınlar için evliliğin iptalinin bir çözüm olarak kullanılması bazı Yahudi gruplar tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Zira, kutsal metinlere göre erkekten boşanma belgesi alınmadan boşanmanın gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Ayrıca, Yahudi inancında aile kurmanın kutsallığı ve zinanın büyük bir günah olması da bu yönteme karşı çıkan grupların argümanlarından biridir. Onlara göre, evliliğin iptali yöntemi bir evliliği sonlandırmak için geçerli kabul edilmediğinden bu yöntemle kocasından ayrılan kadın hâlâ evli görülmekte ve başkasıyla ilişkisi de bu sebeple zina olarak değerlendirilmektedir.¹²⁷

Günümüzde nadiren kullanılıyor olsa da İsrail'de *get* vermemekte inat eden kocaları yüzünden *aguna* olan bazı kadınların evlilikleri uzun yıllar sonunda *bet din* tarafından feshedilmiştir.¹²⁸ Ancak bu kararlar, *aguna* kadınların sorununun çözümü için devlet

¹²⁴ David Novak, "May a Jewish Marriage be Annulled?", *The Union for Traditional Judaism* (Erişim 20 Şubat 2024).

¹²⁵ Menachem, "Agunah", 1/514.

¹²⁶ Steven Bayar, "Annulment of Marriages", *My Jewish Learning* (Erişim 20 Şubat 2024).

¹²⁷ Avshalom Westreich, "The 'Gatekeepers' of Jewish Family Law: Marriage Annulment As A Test Case", *Journal of Law and Religion* 27/2 (2011-2012), 344.

¹²⁸ David Sedley, "In Rare Move, Rabbinical Court Annuls Marriage of Woman Refused Divorce", *The Times of Israel* (Erişim 20 Şubat 2024).

eliyle eşler üzerindeki yaptırımların ardından verilmiştir.¹²⁹ Dolayısıyla *bet din* üyelerinin, son çare olarak evliliği feshettiği anlaşılmaktadır.

Aguna meselesini bir sorun olarak kabul edip çözümü de Yahudi hukuku dahilinde arayanlar, Yahudi alimlerin yazılı hukukun günümüzde tatbik edilebilmesi ve yaşayan hukuk hâline gelebilmesi için inisiyatif ve sorumluluk alması gerektiğini düşünmektedir.¹³⁰ Çözümü Yahudi hukuku dışında görenler ise diasporada yaşayan Yahudilerin buldukları ülkenin sivil yasalarına tabi olması, İsrail'de ise din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğini öne sürmektedir.¹³¹

Sonuç

Tevrat'ın boşanma konusunda erkeği tam yetkili kılması, kadını evliliğini sonlandırma hakkından mahrum bırakmıştır. Evliliği bitirmenin kadına kocası tarafından *get* verilmesi şartına bağlanması kadını savunmasız ve dezavantajlı bir konuma itmiştir. Zaman içinde Yahudi hukukunda kadınlar lehine bazı hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, bu düzenlemeler *aguna* sorununun çözümünde kalıcı ve kesin bir çözüm sunamamıştır. Boşanmanın erkeğin karısına vereceği *gete* bağlı olduğu geleneksel görüş, kadını kendi hayatı üzerinde söz sahibi olmasına engel olmaya devam etmektedir.

Aguna kadınların hem dinî hem de sosyal hayatları olumsuz etkilenmektedir. Çeşitli sebeplerden ötürü *aguna* olmuş Yahudi kadınlar inançlarının getirdiği kısıtlamalar dolayısıyla sosyal hayatlarında birçok zorlukla mücadele etmek durumunda kalmakta ve yalnızca kâğıt üzerinde geçerli olan bir evlilikle sürüncemede bırakılmaktadır. Hatta eşlerinin *get* vermemekte direnmesi sebebiyle çıkmaza sürüklenmiş bazı *aguna* kadınlar, *get* alabilmek için eşlerinin şantaj ve tehditlerine boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla, dinî duyarlılıklara sahip *aguna* kadınlar *get* şartı sebebiyle bir anlamda cezalandırılmaktadır. Zira eşinden *get* alamayan kadına sunulan seçenekler adaleti yansıtmamaktadır. *Aguna* kadın ya dinî hükümlere boyun eğip rızası dışında ömür boyu yalnızlığa mahkûm olacak ya da başka bir erkekle yeni ama günahkâr bir hayat kuracaktır.

¹²⁹ Rabbilerin Yahudi hukuku dahilindeki dinî çözüm önerilerinin yanı sıra İsrail meclisi de ülkesindeki *aguna* kadınların sorunlarının çözümüne katkı sunmuştur. Dinî mahkemenin *get* vermeye mahkûm etmesine rağmen eşine *get* vermeyen koca üzerinde meclisin verdiği yetkiyle bazı yaptırımlar uygulanmaktadır. Yurt dışına çıkış yasağı, ehliyete el koyma, banka hesaplarını dondurma, kamu görevi icra edememe ve hapis cezası gibi yaptırımları kapsayan uygulamalar yetersiz kalmaya devam ettiği takdirde *bet din* evliliği feshedebilmektedir. Ancak devlet yaptırımlarının uygulanması nadiren görülmekte ve evliliğin feshedilmesi kararının verilmesi de uzun yıllar sürebilmektedir (Marissa Newman, "In Rare Move, Private Rabbinical Court Sets 'Chained' Woman Free After 23 Years", *The Times of Israel* (Erişim 20 Şubat 2024).

¹³⁰ Rahel Berkovits, "Torat Hayyim: The Status of Women in the Thought of Eliezer Berkovits", *Shofar* 31/4 (2013), 7.

¹³¹ Susan Weiss, "Susan Weiss Advocates for 'Chained' Women in Israel" (Görüşmecisi: Uriel Heilman, Yazılı Mülakat, Görüşme Kasım 2019).

Evliliklerine zincirlenen *aguna* kadınların problemlerinin çözümü için çeşitli adımlar atılmaya çalışılsa da Yahudi hukukunun sınırlayıcı hükümleri bu konunun köklü bir çözüme kavuşmasını engellemiştir. Günümüzde öne sürülen çözüm yollarıyla ilgili her Yahudi mezhebinin farklı bir tutum sergilemesi, Yahudilik genelinde kabul edilen kapsayıcı ve somut bir çözümün ortaya konmasına mâni olmaktadır. Son çare olarak uygulanan evliliğin feshedilmesi yöntemi dahil önerilen dinî çözümler üzerinde mezhepler arasında uzlaşa sağlanamamıştır. Dolayısıyla günümüzde *aguna* sorununun çözümü yalnızca münferit vakalarda mümkün olabilmektedir.

Kaynakça

- Abramov, S. Zalman. *Perpetual Dilemma: Jewish Religion in the Jewish State*. New Jersey: Associated University Press, 1979.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler: Abbâsî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dini ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2011.
- Babylonian Talmud*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://halakhah.com/>
- Bayar, Steven. "Annulment of Marriages". *My Jewish Learning*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.myjewishlearning.com/article/annulment-of-marriages/>
- Berkovits, Rahel. "Torat Hayyim: The Status of Women in the Thought of Eliezer Berkovits". *Shofar* 31/4 (2013), 4-15.
- Breger, Sarah Gavriella. *Sentenced to Marriage: Chained Women in Wartime*. Pennsylvania: Pennsylvania University, Undergraduate Humanities Forum Mellon Research Fellow, Final Project Paper, 2007. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=86a6e338d5383933ae40a121853aae391fd2b0e0>
- Breitowitz, Irving. "The Plight of the Agunah: a Study in Halacha, Contract, and the First Amendment". *Maryland Law Review* 51/2 (1992), 313-421.
- Chabin, Michele. "Doomed At Birth". *The New York Jewish Week*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jta.org/2018/02/12/ny/doomed-at-birth>
- Chernofsky, Erica. "Çökmüş Evliliklere Tutsak Yahudi Kadınlar". *BBC Türkçe*. Erişim 20 Şubat 2024. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140313_zincirlenmis_kadinlar_amp
- Daiches, Samuel. "Divorce in Jewish Law". *Journal of Comparative Legislation and International Law* 8/4 (1926), 215-224.
- Drucker, Malka. *Celebrating Life: Jewish Rites of Passage*. New York: Holiday House, 1984.
- Elon, Menachem. "Agunah". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. 1/513-520. Michigan: Thomson Gale, 2. Basım, 2007.
- Greenwood, Chanan. "After Years of Battle: 74-Year-Old Woman Wins Writ of Divorce". *Ohr Torah Stone*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://ots.org.il/after-years-of-battle-74-year-old-woman-wins-writ-of-divorce/#more-28325>
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 5. Basım, 2015.
- İçten, Erdinç. *Yahudilikte Ketuba*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Jacobs, Louis. "Halakhah". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. 8/251-258. Michigan: Thomson Gale, 2. Basım, 2007.
- JVL, Jewish Virtual Library. "Agunah". Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/agunah>
- JVL, Jewish Virtual Library. "Issues in Jewish Ethics: Divorce". Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/divorce-in-judaism>
- JVL, Jewish Virtual Library. "Issues in Jewish Ethics: Adultery". Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/adultery-2>
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. Kore: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.
- Kurt, Ali Osman. "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar / Levirate Marriages in Judaism: The Women were Held Captive by Custom". *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/17 (2016), 245-266.

- Levmore, Rachel. "The 'aguna' - a statistic or a real problem?". *The Jerusalem Post*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/The-aguna-a-statistic-or-a-real-problem>
- Levy, Yael V.. "The Agunah and the Missing Husband: An American Solution to a Jewish Problem". *Journal of Law and Religion* 10/1 (1993-1994), 49-71.
- Light, Caroline. "'A Predominant Cause of Distress': Gender, Benevolence, and the 'Agunah' in Regional Perspective". *American Jewish History* 97/2 (2013), 159-182.
- Maslin, Simeon J.. "Yes, There Is a Reform Divorce Document But Don't Call It a 'Get'" (Görüşmeci: Aron Hirt-Manheimer, Yazılı Mülakat). <https://reformjudaism.org/yes-there-reform-divorce-document>
- MJL, My Jewish Learning. "Liturgy, Ritual and Custom of Divorce". Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.myjewishlearning.com/article/liturgy-ritual-custom-of-divorce/>
- Newman, Marissa. "In Rare Move, Private Rabbinical Court Sets 'Chained' Woman Free After 23 Years". *The Times of Israel*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.timesofisrael.com/in-rare-move-private-rabbinical-court-sets-chained-woman-free-after-23-years/>
- Novak, David. "May a Jewish Marriage be Annulled?". *The Union for Traditional Judaism*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://utj.org/viewpoints/responsa/may-a-jewish-marriage-be-annulled/>
- Omer, Pnina. "Helping Break The Chains of Agunot Whose Husbands Refuse Divorce – Opinion". *The Jerusalem Post*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jpost.com/opinion/helping-break-the-chains-of-agunot-whose-husbands-refuse-divorce-opinion-653917>
- OTS, Ohr Torah Stone. "Portrait of an Aguna". Erişim 20 Şubat 2024. <https://ots.org.il/portrait-of-an-aguna/>
- Roitman, Jessica Vance. "Feckless Fathers, Fraught Families: Abandonment and Cultural Change in the Early Modern Jewish World". *Religious Changes and Cultural Transformations in the Early Modern Western Sephardic Communities*. Ed. Yosef Kaplan. 541-564. Leiden: Brill, 2019.
- Salihoğlu, Mahmut. "Yahudi Hukukunda Mamzer". *Ekev Akademi Dergisi* 15/47 (2011), 269-275.
- Salihoğlu, Mahmut – Bedir, Şefaat. "Mordecai Kaplan'ın Yahudi Dinî Hayatında Yaptığı Yenilikler". *Oksident* 1/2 (2019), 171-192.
- Schereschewsky, Ben-Zion (Benno). "Agunah". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. 1/510-513. Michigan: Thomson Gale, 2. Basım, 2007.
- Sedley, David. "In Rare Move, Rabbinical Court Annuls Marriage of Woman Refused Divorce". *The Times of Israel*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.timesofisrael.com/in-rare-move-rabbinical-court-annuls-marriage-of-woman-refused-divorce/>
- Sharon, Jeremy. "Rabbinical Court Statistics on 'Agunot' Being Disputed". *The Jerusalem Post*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.jpost.com/israel-news/rabbinical-court-statistics-on-agunot-being-disputed-481557>
- Shulkhan Arukh. Erişim 20 Şubat 2024. <https://www.sefaria.org/texts/Halakhah/Shulchan%20Arukh>
- Sperber, Haim. "Agunot. 1851-1914. An Introduction". *Annales De Démographie Historique* 2/136 (2018), 107-135.
- Sperber, Haim. "Agunot, Immigration, and Modernization, from 1857 to 1896". *Mishpachah: The Jewish Family in Tradition and in Transition*. ed. Leonard J. Greenspoon. 79-109. Indiana: Purdue University Press, 2016.

- Starr, Keshet. "Scars of the Soul: Get Refusal and Spiritual Abuse in Orthodox Jewish Communities". *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* 31 (2017), 37-60.
- Ünal, Asife. "Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri". *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. 673-693. Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, 2012.
- Vainstein, Yaacov. *The Cycle of Jewish Life*. Kudüs: WZO, 1990.
- Vana, Liliana. *Yahudilik'de Kadın: Epitroposluk-Kadın Dua Grupları-Evlenme*. çev. Mehmet Aydın. Konya: NKM Yayıncılık, 2013.
- Weiss, Susan. "Divorce: The Halakhic Perspective". *Jewish Women's Archive*. Erişim 20 Şubat 2024. <https://jwa.org/encyclopedia/article/divorce-halakhic-perspective#pid-16939>
- Weiss, Susan. "Prenups Meant to Solve the Problem of the Agunah: Toward Compensation, Not 'Mediation'". *Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues* 31 (2017), 61-90.
- Weiss, Susan. "Susan Weiss Advocates for 'Chained' Women in Israel" (Görüşmeci: Uriel Heilman, Yazılı Mülakat, Görüşme Kasım 2019). <https://www.hadassahmagazine.org/2019/11/15/susan-weiss-advocates-chained-women-israel/>
- Westreich, Avshalom. "The 'Gatekeepers' of Jewish Family Law: Marriage Annulment As A Test Case". *Journal of Law and Religion* 27/2 (2011-2012), 329-357.